

TEN GELEIDE

**Wim Van der Elst
Steph Feremans**

KALENDER 2008 HOUBA DE STROOPERLAAN

De kalender kent een groot succes. Er zijn er nog te koop aan 2,50 EUR in Nekkersdal en de bibliotheek, Bockstaellaan 107, en in het Trefcentrum van de Wandstraat.

Paul De Backer, de specialist van de buurtspoorwegen, die de foto met de boerentram "H" leverde (bij de maand januari) stuurde ons enkele verbeteringen of aanvullingen:

- de Houbalaan zelf werd niet verbreed voor de werelddtentoonstelling van 1935, maar men offerde de brede met bomen beplante middenberm op voor het wegdek (foto op de cover);
- de brug aan het einde van de Houbalaan onder de Romeinsesteenweg (foto op de achterkaft) werd niet afgebroken, maar er werd langs de kant van Wemmel een betonnen brugdek tegenaan gebouwd;
- van de rijtuigen van de buurtspoorwegen die in de tunnel onder de Heizel werden ondergebracht (foto bij de maand maart) zijn er maar zeer weinigen nog elders ingezet;
- op de foto bovenaan bij de maand augustus ziet men dat er aan de rechterkant een bocht begint. Oorspronkelijk was het de bedoeling dat de Houbalaan daar zou afslaan naar het Brugmannhospitaal, maar men kwam daarop terug en trok ze door om aan te sluiten op de nieuwe Limburg-Stirumlaan te Wemmel.

VROLIJKE KRUISBOOGSCHUTTERS

Over het artikel in het vorige nummer van LACA Tijdingen kregen we felicitaties van François Samin, archivaris van de "Ancien Grand Serment Royal et Noble des Arbalétriers de Notre Dame au Sablon". Hij signaleert ook een verwarring die er in geslopen is met betrekking tot de twee oudste Brusselse gilden. Degene die in 2006 hun 625-jarig bestaan vierden (en waarvoor een postzegel werd uitgegeven) is de "Grand Serment Royal & de Saint-Georges des Arbalétriers de Bruxelles", die teruggaat tot het "Petit Serment" uit 1381.

Zijn eigen gilde stamt echter af van het "Grand Serment" of de "Groote Gulde", die volgens de traditie zou teruggaan tot 1213 (al zijn daar geen schriftelijke bewijzen van) en in 2013 haar 800-jarig bestaan zal vieren.

Wij hadden ook de vraag gesteld of al die hoogwaardigheidsbekleders die de hoofdvogel schoten zulke behendige schutters waren, ofwel een handje geholpen werden. François Samin antwoordt dat die dikwijls werden vertegenwoordigd door een "plaatsvervanger" en geeft daar een reeks voorbeelden van.

30 JAAR AMVB – 30 VERHALEN

Naar aanleiding van de 30e verjaardag van het Archief en Museum voor het Vlaams Leven te Brussel loopt op de Arduinkaai 28 (achter de KVS) nog tot 31 augustus 2008 een kleine tentoonstelling. Ze gaat niet uitsluitend over het AMVB zelf, maar brengt in 30 verhalen van of over Vlaamse verenigingen, organisaties en personen uit Brussel een soort lappendeken van de Vlaamse aanwezigheid in Brussel. Bij elk verhaal wordt ook een voorwerp tentoon gesteld dat er karakteristiek voor is. Er is ook een catalogus met onder meer de tekst van de 30 verhalen (te koop in het AMVB aan 12 EUR). De tentoonstelling is open van 10 tot 17 uur van dinsdag tot zaterdag. Inlichtingen: 02 209 06 01.

BRUSSEL VORIGE WEEK

Naar aanleiding van bovenvermelde tentoonstelling vond op vrijdag 9 november in de 'top' van de - overigens schitterend vernieuwde - KVS een colloquium plaats, getiteld "Het Geheugen van Brussel." Het programma bestond uit vijf sessies: Verenigingsleven – Cultuur – Beeldvorming – Onderwijs en Politiek. De derde sessie viel weg wegens ziekte van de spreker, ook twee anderen moesten om medische redenen verstek geven, maar dat gaf de overblijvende iets meer tijd het publiek te bekoren met de hun eigen invalshoek op de verleden en huidige rol van de Nederlandstalige Brusselaars in hun stad. Daar was die van professor Van Schoor (UGent) over "De KVS als ontmoetingsplaats voor de Vlamingen", die van Geert Cochez "Van het eigene naar het andere, tussen hier en ginder, met ook wel wat van toen, maar toch vooral nu en als, wat dan?" over de Nederlandstalige cultuursector in het toekomstlaboratorium Brussel anno 2007, en die van Rudi Janssens (VUB) over "Het Nederlandstalig onderwijs in Brussel in een meertalige context" die voor vele aanwezigen het meest verhelderend waren. Ook Guy Van Hengel (als collegelid van de VGC bevoegd voor Onderwijs) en die van Rik Röttger (VUB) over 'Bulsopolis' waren zeer te smaken.

Afsluitend spreker Eric Corijn (VUB) kwam met het eerste trefzekere besluit dat de rustige afstandelijkheid en sereniteit waarmee de uiteenlopende onderwerpen behandeld werden in schril contrast stonden met de politieke hoogspanning buiten de muren. Het colloquium zelf had niet de bedoeling om als resultaat tot besluiten of aanbevelingen te komen voor de verdere toekomst van de Vlaamse Brusselaars, maar dat dierf Pascal Smet wel aan met de gesmaakte stelling dat Brussel niet het probleem maar wel de oplossing is en het de Brusselaars zelf zijn die hun landgenoten moeten knuffelen tot allen hiervan overtuigd zijn.

Ik wou hier graag meer woorden aan besteden, maar Brussel Deze Week

was mij reeds voor in aflevering 1107 van 15 november jongstleden. Ook hun aanwezige journalist, Danny Vileyn had intens genoten van de uiteenzetting door prof. Van Schoor over Teirlinck en de KVS en vatte de overige sprekers bondig samen (zie alsnog www.brusselnieuws.be). Wie de neerslag van de referaten in extenso wil nalezen kan die binnenkort verkrijgen bij het AMVB.

In diezelfde aflevering van Brussel deze Week werd ook aandacht besteed aan de geschiedenis van de graven Egmont en Hoorn, aan de geschiedenis van de geuze lambiek en die van de Europese cartografie. In een vorige aflevering kwam de geschiedenis van het kleinste kamertje in Brussel aan bod en werd het colloquium in het editoriaal reeds aangeprezen. Als het goed is dan zeggen we het ook, en dit mag wel eens gezegd zijn: Brussel deze Week besteedt meer dan normale aandacht aan ons aller erfgoed en verdient daar alle lof voor. Wij willen onze lezers die nog geen abonnement hebben op deze krant er dus graag op wijzen dat dit gratis is voor de inwoners van het Hoofdstedelijk Gewest en daar buiten amper €15 per jaar kost. (T: 02/226.45.45)

Genealogische archiefgids voor het Brusselse gewest

Om in te spelen op steeds terugkerende vragen heeft het bestuur van de Provinciale afdeling BHG van de Vlaamse Vereniging voor Familiekunde (VVF-Brussel) een "Genealogische archiefgids voor het Brusselse hoofdstedelijke gewest" samengesteld. In die vereniging zijn ook twee van onze werkende leden (Patrick Vanhoucke en Pierre Debecker) actief en we feliciteren ze graag voor dit uitstekend initiatief. Ook hierover bracht Brussel deze Week reeds verslag uit:

<http://www.vvf-brussel.be/nieuws_2007111201.html>

Het Brusselse hoofdstedelijke gewest is op het vlak van de familiekunde blijkbaar meer dan andere regio's in Vlaanderen een nog vrij onbekend gebied voor de genealoog die op zoek is naar zijn voorouders.

VVF-Brussel ontvangt regelmatig schriftelijk, telefonisch en via e-mail vragen over de raadpleegbaarheid van genealogische documenten binnen het Brusselse hoofdstedelijke gewest. Ook in de verschillende elektronische fora waarin de vereniging actief is, worden dergelijke vragen gesteld. Daarom deze gids.

Voor elk van de 19 gemeenten van het Brusselse hoofdstedelijke gewest vermeldt de gids welke genealogische documenten waar en hoe gevonden kunnen worden en onder welke voorwaarden ze kunnen worden geraadpleegd. Dit alles werd aangevuld met informatie per gemeente over genealogische documenten in het Rijksarchief te Anderlecht en met tal van nuttige genealogische tips en weetjes. Voor die tips en weetjes kon de redactie rekenen op de medewerking van beroepsgenealoog Jan Caluwaerts. De gids bevat ook informatie over een aantal archiefinstellingen die op genealogisch vlak belangrijk zijn voor het hele Brusselse hoofdstedelijke gewest.

De gids is handig en informatief en biedt een overzicht van de verschillende mogelijkheden voor stamboomonderzoek binnen het Brusselse hoofdstedelijke gewest. Een dergelijk omvattend instrument was tot voor kort nog niet voorhanden. VVF-Brussel hoopt met de genealogische archiefgids het Brusselse gewest de plaats te geven die het met zijn rijke verleden op de genealogische landkaart verdient.

De "Genealogische archiefgids voor het Brusselse hoofdstedelijke gewest" werd voorgesteld tijdens de "Genealogische ontmoetingsdag" op zaterdag 17 november 2007 in het Rijksarchief te Brussel I (Anderlecht).

De gids kost 2 euro voor leden van de VVF en 3 euro voor niet-leden. Hij kan besteld worden via info@vvf-brussel.be en overschrijving van het juiste bedrag op rekeningnummer KBC 734-0041286-70 m.v.v. "genealogische archiefgids", het aantal exemplaren en in voorkomend geval het VVF-lidnummer.

De "Genealogische archiefgids voor het Brusselse hoofdstedelijke gewest" is een uitgave met de financiële steun van de Erfgoedcel Brussel van de Vlaamse Gemeenschapscommissie.

Contactgegevens: VVF-Brussel vzw, Moorsledestraat 19/2, 1020 Brussel (Laken)

T: 02 428 38 13

E: info@vvf-brussel.be

W: www.vvf-brussel.be

Al ben ik duister, 'k zet me glanzend uit

Onder die titel verscheen bij de Historische uitgeverij een essaybundel over Karel van de Woestijne onder redactie van Anne Marie Musschoot, Hans Vandevoorde & Hans Groenewegen en met bijdragen van vernoemden, Geert Buelens, Paul Claes, Christine D'haen, Dirk De Geest, Jacob Groot, Leo Jansen, Wessel Krul, Jürgen Pieters en Peter Theunynck. Trouwe lezers herinneren zich waarschijnlijk laatstgenoemde van bij de voor-

stelling van Laca's uitgave van Van de Woestijne's oorlogscorrespondentie. Langs de lijnen van de mystiek, erotiek en politiek bespreken de twaalf auteurs leven en werk van deze veelzijdig dichter. Het gaat om een geïllustreerde uitgave van 320 bladzijden, ISBN nr 978 90 6554 1024 en wordt verkocht aan € 29,95.

EPITAAF

Het nummer van november 2007 van de zesmaandelijks periodiek van de gelijknamige vereniging voor funeraire archeologie, Onze-Lieve-Vrouw-voorplein 16 te Laken, is verschenen. Het bevat meerdere bijdragen in verband met het kerkhof van Laken.

- Lode De Clercq handelt over De fotocollectie van de kunstenaarsfamilie Salu, en schetst de totstandkoming van de bewaard gebleven collectie gevormd door de opeenvolgende generaties Salu.

- Marcel Celis behandelt in Vers l'Avenir, van fotografie tot grafkunst, de grafmonumenten van Ernest Salu I (1846-1923), Joseph Duysburgh (1846-1936) en Jules Strauwen (1863-1943), telkens geïllustreerd met foto's uit de collectie.

- Tim Jansens heeft het over De mysterieuze verschijning van het lichtend hart. Elk jaar met midzomer, op 21 juni rond het middaguur, als er voldoende zon is, wordt er door een opening in het dak van de grafkapel een hartvormige lichtvlek op de muur getekend, juist boven een vrouwenfiguur die er de hand naar opsteekt. Het gaat om het grafmonument van Léon Evrard (1847-1919) en zijn vrouw Louise Fignot (1850-1916), rond 1920 gebouwd door Georges de Larabrie.

De concessie is echter vervallen en niet vernieuwd, en het merkwaardige monument takelt langzaam maar zeker af zoals zovele anderen op het Lakenense kerkhof...

Overigens heeft ook LACA eerder al gewezen op dit fenomeen. Hilde Verstraete schreef er over in LACA Tijdingen jaargang 11 nummer 2, december 1999, onder de titel Blijvende hartstocht op het kerkhof van Laken.

Persbericht Kalender en Agenda 'Expo 58' – Plaizier

De 50-jarige herdenking van Expo 58 zal in 2008 met talloze initiatieven worden gevierd. Tentoonstellingen en publicaties, concerten, beurzen, rondleidingen en wetenschappelijke conferenties zullen elkaar aanvullen en vele aspecten van de Wereldtentoonstelling – zowel nostalgisch als kritisch-reflectief – oproepen.

Het startschot van deze schokgolf werd eind september 2007 gegeven met de dubbeluitgave van een wandkalender en een agenda die volledig aan Expo 58 zijn gewijd. Beide publicaties werden verzorgd door de Brusselse

uitgeverij Plaizier en zijn het resultaat van een jarenlange speurtocht naar de meest sprekende beelden die het expofeest heeft opgeleverd. Ze zijn afkomstig uit de collecties van expoverzamelaars en uit binnen- en buitenlandse officiële en wetenschappelijke archieven. De beelden werden aangevuld met korte essays en bijschriften van Jos Vandenbreeden, Mil De Kooning en Rika Devos, eminente architectuurhistorici die verbonden zijn aan het Brusselse Sint-Lukasarchief en aan de Universiteit Gent. Rika Devos en Mil De Kooning publiceerden reeds in 2006 een standaardwerk over de moderne architectuur op Expo 58.

De kalender en agenda brengen niet zozeer de architectuur maar de beleving zelf van Expo 58 in beeld. De nadruk ligt op het wervelende en meeslepende van het massaspektakel, maar daarnaast ook op de intieme ervaring van de individuele bezoeker. Het algemene en het persoonlijke wisselen elkaar af en zorgen voor ontroerende en humorvolle confrontaties.

De honderden beelden werden op een speelse maar tegelijk ingehouden manier samengebracht en vormgegeven door het bureau van Piet Schreuders, die sinds decennia een van de meest gerenommeerde grafische talenten in het Nederlandse taalgebied kan worden genoemd.

Sinds een kwarteeuw publiceert Plaizier postkaarten, affiches, boekjes en portfolio's. Door de kwaliteit van zijn publicaties is Plaizier een huis van vertrouwen geworden voor de vele grafici, fotografen en archivisten die hun werk zo aantrekkelijk mogelijk willen uitgegeven zien. In al die jaren hebben gerenommeerde namen als Ever Meulen en Joost Swarte er hun tekeningen laten verschijnen, als postkaart of gesigioneerde luxe-druk. Voorzitters van het Sint-Lukasarchief, het Stadsarchief van Brussel of de Universiteit Gent laten geregeld belangrijke stukken uit hun collecties bij Plaizier verschijnen. Men mag gerust beweren dat de rehabilitatie van het 19de- en 20ste-eeuwse Brusselse erfgoed – art nouveau, interbellum-, fifties- en actuele architectuur – begeleid is geworden door de kaarten en posters van Plaizier.

Met de Expo 58-agenda en -kalender sluit Plaizier overigens aan bij een traditie die door het bedrijf zelf in gang werd gezet: in 1991 verscheen een kalender met het fotowerk van O. Winston Link. In 2000 werd een agenda samengesteld naar aanleiding van de renovatie van het Flageygebouw; in 2006 werd een kalender aan de renovatie van het Atomium gewijd, met de magistraal-bevreemdende foto's van Marie-Françoise Plissart. Hoewel de Expo 58-agenda en -kalender als gebruiksobjecten zijn bedoeld en opgevat zullen ze allicht, net als hun voorgangers, verzamelobjecten worden – Expo 58 is er alleszins een van de meest geschikte onderwerpen voor.

De Agenda en de Kalender zijn te koop in de betere boekhandel maar ook in het Nekkersdal waar in het café deze maand een fototentoonstelling loopt, of bij Plaizier:

Spoormakersstraat 50 (vlak bij de Grote Markt) - 1000 Brussel

T: 02.513.47.30 - W: www.plaizier.be - E: shop@plaizier.be

Iedere dag van 11 tot 18 uur, behalve zondag. In december 7 dagen op 7.

Technische gegevens:

Kalender:

formaat: 35 x 50 cm

vierkleurendruk

prijs: 19,58 euro

Agenda

15,5 x 22,5 cm

vierkleurendruk – 144 pagina's

21,50 euro

gekartonneerde geplastificeerde omslag

Een pittig detail tot slot: dhr. Plaizier en zijn vrouw wonen in de Leopold I straat in het voormalig huis van het grafmakersgeslacht Salu. Hij groeide op in Laken en bezocht als kind meermaals de Expo. Een omstandig interview hierover verscheen enkele maanden terug eveneens in Brussel Deze Week en is nog na te lezen op <http://www.brusselnieuws.be/site/rubrieken/1091100512/page.htm?newsID=1150969648>.

De foto's op de omslag van deze aflevering de illustraties van de maand juni uit deze kalender: "Het Belgiëplein met de tijdelijke 'Parabool' voor Paleis V" (uit de collectie van Peter Wever, met toestemming van dhr. Plaizier) en de omslag van de agenda (foto: Robert Kayaert, coll. Plaizier)

Stripmurenwedstrijd: Wordt Vervolgd...

Onze oproep in de laatste aflevering van vorige jaargang voor oude zichten op de plaatsen van de huidige Lakense stripmuren bekwam geen respons, evenmin als de vraag naar meer details over mevr. Hergé, geboren Germaine Kieckens. Die twee jaarabonnementen sparen we dus nog even op. Het idee om de vier covers van deze 19de jaargang te sieren met kleurenfoto's van die stripmuren hebben we ook laten varen, want buiten

Foto S. Feremans

twee verwijzingen naar het Atomium hebben die op zich geen band met Laken en we kregen geen antwoord op onze vraag betreffende de auteursrechten. We kunnen natuurlijk redeneren dat wie zwijgt toestemt, maar zover zullen we het niet drijven. Daarenboven werd inmiddels een vijfde muur onthuld, met name de Yeti uit "Le Roi des Mouches" van Mezzo, de laureaat van de Brusselse stripveertiendaagse 2006. Deze gevel is gesitueerd ter hoogte van de Stiernetstraat, nr 23, en flankeert zodoende samen met Tiny de spoorweg. Het fresco werd ook deze keer gerealiseerd door Georges Oreopoulos en David Vandegheerde van Art Mural, nu bijgestaan door een zekere R. Pieterhons. Het beslaat

ongeveer 100 m² en werd officieel ingehuldigd op 29 juni 2007. Op de site van Art Mural vindt men een aantal foto's die het schilderproces mooi in beeld brengen: <http://www.art-mural-asbl.be/html/news.html>. Terzijde, letterlijk dan, ondergaat Tiny's muur een zoveelste metamorfose: in uitvoering van het wijkcontract wordt het betrokken huis immers gerenoveerd en, omwille van de veiligheid met meer vensters dan voorheen uitgerust. Dit was reeds geweten toen zij geschilderd werd, hopelijk blijft het resultaat even aantrekkelijk als voorheen.

De Zangvogels zingen voort

In de vorige Tijdingen vond u de laatste aflevering van ons opzoekingswerk over de Zangvogels te Laken, u weet het ondertussen wel, dat 'klankboek' van koningin Elisabeth uit 1952. Nu we bijna een jaar verder zijn hebben onze Franstalige stadsgenoten hetzelfde werk herontdekt, ondermeer dankzij dhr. Jean-Claude Beaumont, Voorzitter van La Ligue Royale Belge pour la Protection des Oiseaux, zeg maar de tegenhanger van Vogelbescherming Vlaanderen. In hun tijdschrift heeft hij in het verleden reeds tot vier keer toe aandacht geschonken aan deze merkwaardige publicatie, en we zijn dan ook fier dat hij ons werk hoog inschat. Naar analogie met de eerste voorstelling vorig jaar in het Nekkersdal door Jan Rodts is deze persoon bereid gevonden om ons werk in het Frans voor te stellen aan een ruimer publiek van La Bibliothèque de Laeken, op 29 september laatstleden. Onze lezers ontvingen hiervoor een aparte uitnodiging, maar de opkomst was wat magertjes, slechts een dertigtal nieuwsgierigen woonden de voorstelling bij. Diegenen die de première hadden meegemaakt waren het er wel over eens dat deze tweede opvoering kwalitatief beter was. Les absents ont toujours tort zeggen we dan...

Foto: J.-P. Van Hautegeem

te bieden krijgt u in dit nummer de vertaling van de bijdrage van dhr. Beaumont. Deze gaf een interessante uiteenzetting met vooral de vergelijking per soort van de vogels die tijdens de opnamen voor de oorlog hier voorkwamen en de huidige toestand. Wij brengen hier een verkorte vertaling van zijn toespraak, waarvoor dank. We hebben met name het deel over de ontstaansgeschiedenis van het project van Koningin Elisabeth weggelaten, omdat we het daar in vorige nummers al uitgebreid over hadden.

We hebben wel bij de Nederlandse benaming van de vogelsoorten, waarover ook onder specialisten nogal wat discussie bestaat, de Franse naam

die Beaumont gebruikte vermeld.

Na een stukje in "VLAN" verscheen op 8 december ook een artikel in "La Capitale" over de heruitgave van de Zangvogels, een (late) reactie op deze voorstelling.

DE WERKENDE LEDEN VAN LACA WENSEN AL HUN LEZERS EEN PRETTIG EINDEJAAR

Inhoudsopgave

Ten Geleide	S. Feremans – W. Van der Elst	1
Laken revisité	J.C. Beaumont	10
Werkhuizengang	J.P. Van Haute gem	19
Pompiers in Laken	E. Christiaens	24
De gasfabriek van Brussel	W. Van der Elst	29

“LAKEN REVISITÉ”

JEAN-CLAUDE BEAUMONT

Sta me toe U de Ligue Royale Belge pour la Protection des Oiseaux, waarvan ik voorzitter ben, voor te stellen. Gesticht in 1922 door markiezin de Pierre, geboren Antonia de Smet de Naeyer, viert de Ligue dit jaar haar 85 jaar. Wij zijn de oudste nationale vereniging voor natuurbescherming van België.

Wie zegt “vogelbescherming” heeft het noodzakelijkerwijze over vechten. Van in het begin hebben we moeten vechten op vele fronten. Vechten tegen de vangnetten, tegen de overdreven jacht, tegen de verdelgingsmiddelen, tegen de pollutie, tegen de verdwijning van de natuurlijke habitat, maar ook de confrontatie aangaan met de politieke overheid opdat deze positief zou optreden ten gunste van de vogels, zowel in België als in het buitenland.

De Ligue voert ook meer vreedzame, maar even belangrijke gevechten. Deze van de voorlichting van het publiek. Het is de voorlichting die de natuur zal redden.

Zo heeft ons tijdschrift “l’Homme & l’Oiseau” verleden jaar zijn dertig jaar bestaan gevierd.

Sedert tien jaar heeft ons educatief centrum Jalna, te Heure en Famenne, tot doel klassen en groepen te ontvangen om ze bewust te maken van respect voor ons natuurspatrimonium.

De natuur leren kennen staat reeds gelijk met ze te beschermen.

Want dat is het probleem: tot vandaag leven de mens en de natuur in twee verscheiden en concurrerende werelden. Wij buiten de natuur overdreven uit, storten er ons afval en ons vergif. De wijziging van onze verhouding tot het leefmilieu is van levensbelang voor het menselijk ras. De mens maakt deel uit van de natuur, moet er respect voor opbrengen en er in harmonie mee leven. Zijn eigen overleven hangt er van af.

Gelukkig kent de geschiedenis van de Ligue enkele overwinningen die mogen vermeld worden: herinneren we aan het totaal verbod op de vogelvangst met netten, de wettelijke bescherming van bijna onze ganse avifauna, de afschaffing van de vogelmarkt op de Grote Markt van Brussel.

Jammer genoeg waren de bedreigingen van de avifauna en de gevechten er tegen tot nu toe eerder lokaal en als ik me zo mag uitdrukken “op mensenmaat”. Maar op wereldniveau, met de verdwijning van de vochtige gebieden, de ontbossing, de vervuiling van de waterlopen, de uitstoot van broeikasgassen, de opwarming van het klimaat, nemen de bedreigingen gigantische afmetingen aan. Wij gaan naar onvoorstelbare en niet te beheersen veranderingen.

Men zou kunnen menen dat tegenover de mondialisering van de bedreigingen van het leefmilieu, onze strijd verleden tijd is. Niets is minder waar. Het is de strijd van ieder van ons die doorslaggevend zal zijn. Wij zullen onze levensgewoonten moeten aanpassen, als we willen dat de toe-

komstige generaties overleven. En in die strijd zal de Ligue steeds haar plaats hebben.

Enkele jaren geleden vonden we in onze archieven een blauw koffertje met de zilverkleurige afbeelding van een kasteel en de titel "Les oiseaux chanteurs de Laeken". Het bevatte fonoplaten en een boek van hare majesteit de Koningin.

Om er meer over te weten te komen zijn we ons licht gaan opsteken in het museum Bellevue. We werden er vriendelijk ontvangen door mevrouw Boulert die ons een mooie documentatie over het onderwerp liet doorneemen, en zo hebben we vier artikels kunnen schrijven over het waardevol koffertje in ons tijdschrift "l'Homme & l'Oiseau".

Waardevol maar tevens uitzonderlijk, want het is bij ons weten de eerste keer in de geschiedenis van de Belgische ornithologie dat men het gezang van de vogels heeft opgenomen. Ik ben ervan overtuigd dat op een dag de wetenschappers nieuwe opnamen van deze soorten zullen maken om hun gezang te vergelijken en te weten te komen of het met de tijd geëvolueerd is.

Wat dit betreft: weet U dat het gezang van de merel verschilt in intensiteit naargelang de plaats waar hij leeft? Zo zingen de merels in de steden luider dan die op de buiten, om het lawaai van het verkeer te overstemmen en beter gehoord te worden door hun partners of hun rivalen.

Ik dank de Geschied- en Heemkundige Kring LACA en de heer Steph Feremans voor de heruitgave van dit werk, dit "klankboek" zoals men toen zei. Het is inderdaad een echt onderdeel van het patrimonium en de ornithologie.

De wetenschap, de kunst, de schoonheid, de muziek en... het vogelgezag interesseerden Koningin Elisabeth in de hoogste mate. Ze was van mening dat de muziek en de natuur een niet te scheiden geheel uitmaakten dat bijdraagt tot de harmonie van de wereld. Als volmaakte melomane en bewust van de ornithologische rijkdom van de omgeving, vatte de Koningin het plan op om het vogelgezag in het Koninklijk park te laten opnemen. De oorlog heeft het project onderbroken, en het is pas een jaar na de eerste Koningin Elisabethwedstrijd, in de lente van 1952, dat de Koningin het koffertje met de platen en een boek kon uitgeven. Een werk van lange adem dat 15 jaar zou vergen om tot een goed einde gebracht te worden.

Er werden 35 soorten opgenomen, die we gaan beschrijven en van commentaar voorzien, en een idee geven van hun huidige status, want het is interessant de situatie van toen te vergelijken met die van nu. Men moet niet denken dat het noodzakelijkerwijze beter was in het verleden. Voor de oorlog was de atmosfeer te Brussel al sterk vervuild. Tienduizenden kolenkachels verpestten de lucht, een vervuiling die nu is vervangen door de uitlaatpijpen van de auto's. Een minder en minder gastvrije omgeving (autoverkeer, vervuiling van lucht en water, gevels in glas...) vormt een bedreiging voor de vogels in de steden.

In 1938 kwam de melodieuze zang van de Veldleeuwerik (*Alouette des champs*) op de plaat, want die was toen fel verspreid in alle landbouwgebieden rond Brussel. De toenemende urbanisatie rekende af met deze soort, ze is in vrije val.

De opname van de Heggenmus (*Accenteur mouchet*) was heel moeilijk. Hij vloog onophoudelijk rond de micro maar bleef niet zitten, tenzij waar men hem niet verwachtte. Deze discrete vogel nestelt overal en is alom vertegenwoordigd te Brussel, zijn evolutie is stabiel.

De Grauwgors (*Bruant proyer*) die voor de oorlog te Laken voorkwam werd niet meer gezien als nestende vogel sinds 1975. Hij kon zich niet aanpassen aan de urbanisatie.

De Kauw (*Choucas des tours*) is op de terugweg. De populatie is erg verspreid, maar komt nog voor in Laken en omgeving.

De Kraai (*Corneille noire*) komt het meest voor. Ze was reeds gewoon in het begin van de vorige eeuw. Sinds de jaren zestig groeit het bestand aan, vooral door de overvloed aan afval die we achterlaten.

De Koekoek (*Coucou gris*) die nog werd opgenomen in 1938 komt niet meer voor in de zone Laken en gaat fel achteruit in gans de agglomeratie.

De Spreeuw (*Etourneau sansonnet*) nestelt overal in de stad, het bestand blijft stabiel. De vogel is nuttiger dan men zou denken, want vanaf juni bezoeken de jongeren de eikenbomen om zich met rupsen te voeden.

De Fazant (*Faisan de Colchide*) werd ingevoerd voor de jacht sinds het midden van de 18e eeuw. Hij nestelde nog in Laken in 1990. Sinds de jacht is verboden in de 19 gemeenten is er geen uitzetting meer, en daardoor gaat het bestand achteruit.

De Zwartkop (Fauvette à tête noire) nestelt zowat overall, het is een gewone soort, maar door het ontbreken van bijzonder onderzoek kent men de evolutie van de soort niet.

De Tuinfluiter (Fauvettes des jardins) is op de terugweg, slachtoffer van "l'avance incessante des villes tentaculaires".

In 1938 werden in een groepje van drie olijfbomen nabij het terras van het golfterrein opnames gemaakt van achtereenvolgens: twee mannetjes-Groenlingen (Verdier d'Europe) die om een wijfje twistten, het gezang "un peu dur mais énergique"

en de alarmroep van een Grasmus (Fauvette grisette) die nestelde in het massief, en

tenslotte de rijke zang van de Koolmees (Mésange charbonnière).

De Groenling, een typische parkvogel, schijnt in opmars te zijn. De Grasmus vermindert in aantal door de urbanistische druk. De Koolmees daarentegen is steeds tegenwoordig, dank zij onder meer de massieve ophanging van nestkastjes.

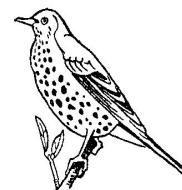

De Vlaamse Gaai (Geai des chênes) komt veel voor. Sinds 1930 is die begonnen zich in de stad te wagen, via de lanen die toen nog veel bomen telden.

De Zanglijster (Grive musicienne) komt voor in de stad sinds de jaren 1920 en is gewoon geworden sinds de jaren 1950.

De Grote Lijster (Grive draine) die men zelden aantrof in de parken, kon maar één keer opgenomen worden. Zij zat in de kruin van een 25 meter hoge olm tegenover het Palmenpaviljoen waar Koningin Elisabeth verbleef. De Grote Lijster volgt tegenwoordig de weg van de Zanglijster, maar op veel bescheidener schaal.

Het getjilp van de Huiszwaluw (Hirondelle des cheminées) kon opgenomen worden door voorzichtig op het glazen dak van de koninklijke serres te klimmen. De huiszwaluw heeft nu het stadscentrum verlaten en zich teruggetrokken in de periferie.

Op de platen komt ook de Spotvogel (Hypolaïs icterine) voor, die in de 19e eeuw vrij gewoon was, en waarvan er tegenwoordig nog een 70 à 100 koppels zijn.

De Wielewaal (Loriot d'Europe) waarvan de tuiniers van het park van Laken beweerden hem nooit gehoord te hebben, werd wel waargenomen en zijn "piou-piou" gefluit werd opgenomen dank zij de ornithologische veldkennis van Koch en door het afspelen van een plaat met de kreten van deze vogel. Terwijl de soort in de jaren 1960-1970 nog vrij veel nestelde in het Zoniënwoud, is de achteruitgang van de soort zo sterk dat ze met uitsterven bedreigd is.

De Merel (Merle noir) vermenigvuldigt zich. Oorspronkelijk was het hoofdzakelijk een bosvogel, die zich vanaf de 19e eeuw in onze steden vestigde.

In 1938 moest de klankopnemer met de micro in de hand de achtervolging inzetten om met succes een opname te kunnen maken van de Glanskop (Mésange nonnette). De soort blijft stabiel en nestelt te Laken. Voor de hoofdstad raamt men het aantal koppels tussen 130 en 230.

Sinds 1960-1965 is de Rietzanger (Phragmite des joncs) verdwenen uit de Brusselse avifauna. Nochtans werd hij in 1952 nog gesignaleerd als "redelijk veel voorkomend" in de moerasjes van Ganshoren.

De Bonte Specht (Pic épeiche) is recent aan het vermeerderen. Men denkt dat het komt door het ouder worden van de bomen in onze parken.

De Groene Specht (Pic-vert), voor de oorlog aanwezig te Laken, komt enkel nog voor ten Zuiden van de hoofdstad.

De Holenduif (Pigeon colombin) neemt recent toe in aantal. Hij nestelde in het Koninklijk Domein voor het eerst in 1919.

De opname van de Vink (Pinson des arbres) was zeer moeilijk, want die vloog zonder stoppen van de ene zangplaats naar de andere. De evolutie van deze soort is niet gekend, maar men neemt aan dat de populatie stabiel is.

Dank zij de heer Verheyen, toen assistent aan het Koninklijk Instituut voor Natuurwetenschappen, en zijn jonge medewerker de heer Dupond, uitgever van het ornithologisch tijdschrift "Gerfaut", kon één enkel koppel van de Fitis (Pouillot fitis) worden waargenomen in Laken en Bouchout. Nochtans was de soort toen al fel verspreid in Engeland. Men schat het effectief van deze soort in de jaren 1990 tussen 400 en 1.000 koppels.

Het heeft uren observatie gekost om de tak te vinden die als zangpost diende voor de Tjiftjaf (Pouillot véloce), de "orkestmeester onder de vogels". De dag van de opname koos die een andere boom, ver verwijderd. De tweede poging mislukte door een hevige sneeuwstorm. De derde poging was de goede maar duurde maar 20 seconden! Vandaag is de Fitis nog steeds algemeen en zeer goed verspreid.

Enkele bomen tussen de huizen volstaan voor de Bosduif (Pigeon ramier) om zich te vestigen. Zeer algemeen in de 19e eeuw is de soort de laatste jaren nog in opmars.

De Nachtegaal (Rossignol philomèle) zingt midden in de nacht. Men kan hem benaderen, zoals Koningin Elisabeth deed, tot op een meter. Spijtig genoeg is hij steeds zeldzamer te beluisteren. De soort is voortdurend aan het uitsterven.

De zang van het Roodborstje (Rouge-gorge familie), zacht en over een brede frequentie, werd bij de opname hard en met horten en stoten. Het vergde vele pogingen en in totaal 50 minuten opnames om een bruikbare minuut te bekomen. Het sympathieke kleine vogeltje is het symbool van de vogelbescherming in ons land. Zijn populatie, weinig onderzocht, schijnt stabiel te zijn.

De Boomklever (Sittelle torchepot) kon zeer klaar opgenomen worden in Bouchout dank zij het opzoekingswerk van de heer Dupond. De soort is in opmars. Men kan ze gemakkelijk waarnemen wanneer ze de voederbakjes bezoekt.

De Turkse Tortel (Tourterelle turque) kende een demografische explosie te Brussel vanaf 1952. Te Laken was ze reeds aanwezig voor de oorlog, want haar zang staat op de platen. De soort is afkomstig uit de Balkan en heeft zich in de jaren 1930 verspreid over heel Europa.

De opname van het Winterkoninkje (Troglodyte mignon) stelden een technisch probleem want zijn zang lag tussen de 3000 en 5100 frequenties. Ze is bijzonder geslaagd. Tegenwoordig nestelt het Winterkoninkje overal, behalve in de te dicht bebouwde wijken van het centrum.

Tot daar de soorten die op de opnames voorkomen. De soorten en de aantallen vogels per soort schommelen voortdurend. Over langere perioden kan men schatten of er aangroei is of niet. In het algemeen, zouden er volgens de "Atlas des oiseaux nicheurs de Bruxelles" 101 nestelende soorten geteld zijn op het grondgebied van Brussel-hoofdstad. Er zijn 20 soorten verdwenen. Op de 101 soorten zijn er 40 die vermeerderen, 27 die afnemen, 4 die maar sporadisch voorkomen en de rest wordt als stabiel beschouwd.

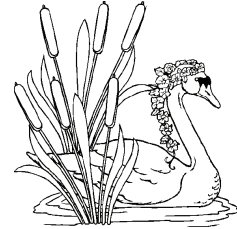
Wat het Koninklijk Domein van Laken betreft, de Blauwe Reiger (Héron cendré) nestelde hier voor het eerst in 1966, de kolonie telde 12 nesten in 1969 en reeds 201 in 1990, waarmee ze de grootste kolonie in België was op dat tijdstip.

De Buizerd (Buse variable) nestelt met zekerheid in het domein sinds 1990.

Het park herbergt de helft van de bevolking aan Knobbelzwanen (Cygnus tuberculés) van de hoofdstad.

De Nijlgans (Ouette d' Egypte) leefde in het domein in half wilde staat, en is uitbreiding beginnen nemen sinds de jaren 1990. Tegenwoordig vindt men ze overal in de parken van de agglomeratie en zelfs daarbuiten.

De populatie van de Mandarijneend (Canard mandarin), afkomstig uit Oost-Azië, bestond in 1990 te Laken uit 4 koppels.

De Halsbandparkieten (perruches à collier) tenslotte, werden losgelaten door een aangestelde van de kleine dierentuin "Meli" aan de voet van het Atomium in 1974. Afkomstig uit Afrika en Indië zijn ze nu al met meer dan 5.000.

De stad is meer en meer een territorium van de mens geworden, zelfs de groene ruimten worden erg benut door de mens en intensief onderhouden. De wilde natuur vindt er geen plaats meer. Nochtans trekt de stad nog altijd vogels aan.

Een voorbeeld: rondom de Grote Markt kan men een tiental vogelsoorten waarnemen, waaronder de prachtige Slechtvalk (Faucon pélerin) die sinds enkele jaren nestelt in een van de torens van de Sint-Goedele-kathedraal.

Waarom die aantrekkingskracht van het stedelijk milieu op sommige vogelsoorten? Vooreerst omdat de steden gemiddeld 3 graden warmer zijn

dan de periferie, omdat de afval, de groene ruimten en de voederplaatsen gedurende gans het jaar voor eten zorgen, omdat de bebouwde omgeving vele mogelijkheden tot nestelen biedt, omdat de bevolking nestkastjes ophangt, en tenslotte omdat de natuurlijke predators er veel zeldzamer zijn.

Brussel is de meest groene hoofdstad van Europa. Dank zij de aanwezigheid van kwaliteitsvolle groene ruimten, het Zoniënwoud, de talrijke parken, de duizenden eilandjes van groen, en een indrukwekkend aantal vijvers en waterbekkens, is de Brusselse avifauna nog rijk.

Foto van opgeschrikte Nachtegaal, door Eric Hosking, gepubliceerd in de heruitgave van het Klankboek 'La(e)ken Revisited' met toestemming van de Eric Hosking Trust. De tekeningen van de zangvogels op pp. 12 – 16 zijn reproducties van de illustraties van Erna Pinner in voormeld klankboek.

De Werkhuizengang, bijna een decennium later.

Jean Pierre Van Haute gem

In LT 3/4 van juni 1999 kaartte ons geacht erelid Gustave Abeels de jarenlange verloedering en meteen de teleurgang van de Werkhuizen-gang aan. Hij gaf ons ook een overzicht van de bewoners einde negentiende en begin vorige eeuw, aangevuld met een plaatsbeschrijving en een paar foto's. We proberen nu de cirkel rond te krijgen, maar dienen er vooreerst op te wijzen dat door de tijden heen menige verwarring ontstaan is en nog steeds bestaat tussen, enerzijds, de Werkhuizen-gang en de Werkhuizenkaai in het voormalige Laken en, anderzijds, de Werkhuizengang bij grote buur Brussel-stad. Gelukkig voor ons werd deze laatste, een gang die uitgaf in de Spaarstraat, per 17 mei 1853 afgeschaft door het schepencollege van de Stad Brussel.

Dat Gustave Abeels in de rommelige, onvolledige en niet gerangschikte archieven van Laken geen collegebesluit vond met de invoering van de Werkhuizengang, hoeft niet te verbazen. Tot vandaag de dag is de Werkhuizengang een privaatweg. Dit gegeven samen met het feit dat hij de enige overgebleven gang is met een eigen naam, maken van hem een uniek stukje patrimonium dat een beetje zoekwerk stimuleerde.

De naamgeving van onze gang werd zo goed als zeker door de plaatselijke bevolking ingevoerd en is een typisch voorbeeld van hoe vele oude straatnamen tot stand kwamen. Een gebouw (kerk, klooster, herberg, station, enz) leidde tot de straatnaamgeving, in casu, een werkhuis. Welk soort werkhuis men hier bedoelde, wie de eigenaar was en waar het zich in de gang precies bevond, zijn vragen die we onmogelijk met absolute zekerheid kunnen beantwoorden. Pierre Van Nieuwenhuysen vermeldt in zijn doctoraatsthesis "Toponiemen van Laken" uit 1998, dat de oudste teruggevonden vermelding uit 1877 dateert. Gezien het tijdstip en de hiernavolgende teruggevonden geschiedenis van de gang, gaan we er van uit dat alleen het tijdelijke werkhuis (werkhuizen) dat in de gang gebouwd werd en de latere ter verwezenlijking van werken aan de brug, het nog bestaande station en de verdubbeling van sporen, aanleiding gaven tot de bestaande naam van de gang. Zeker geen fabriek zoals we uit de vertaling naar het Frans moeten afleiden, maar veeleer een foutieve interpretatie van werkhuis dat bovendien ook niet van de N.M.B.S. kon geweest zijn,

vermits deze maatschappij slechts bij wet van 3 juli 1926 werd opgericht.¹

Oorspronkelijk stonden er in de gang drie huisjes die in 1893 gesloopt werden om er onmiddellijk slechts één ander in de plaats te bouwen (huisnummer 12), aangevuld met nog een ander (huisnummer 14). De bouwheer was Petrus Thomaes, aannemer-metser in onze gemeente en tevens grondeigenaar van het overige gedeelte bebouwbare gang dat uitgaf in de Kerkeveldstraat en waarop hij reeds in 1871 vijf nieuwe woningen had opgetrokken (huisnummers 2 tot 10). Begin twintigste eeuw werden er achteraan de gang nog een paar werkhuizen bijgebouwd die de laatste decennia voor de totale verloedering gebruikt werden door een paar zeer actieve kmo's, waaronder de vrij gekende kruidengroothandel Epices PRABO, vooral gekend voor zijn typische mosterd, het creatief atelier van G. Godfrain en een garage, de laatste twee ondergebracht in huisnummer 16.

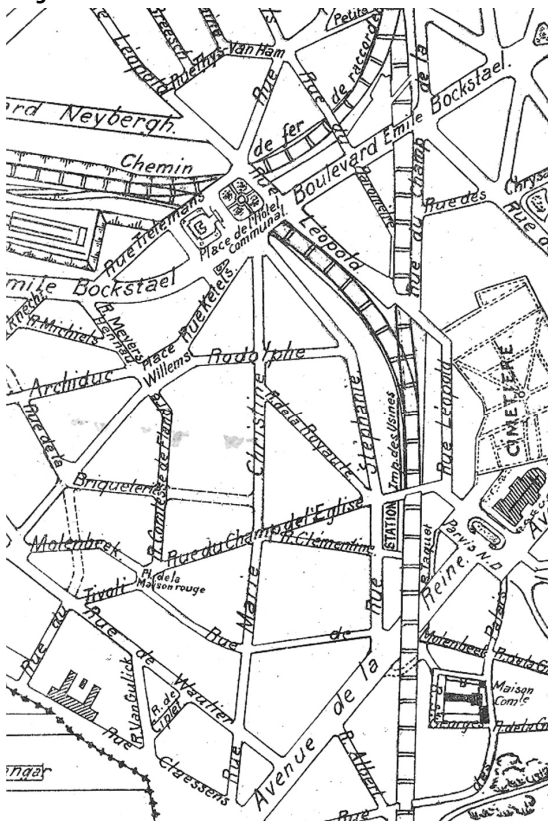
Niettegenstaande deze gang door Arthur Cosyn in zijn "Laeken ancien et moderne" uit 1904 opgenomen werd in de vierde klasse van straten en hij steevast wordt vermeld in de lijsten van openbare wegen van de stad Brussel uit o.a. 1958, 1976, 1981 en 2002, was hij niet opgenomen in de Atlas van de Buurtwegen van de vroegere gemeente Laken en stond hij ook niet als dusdanig aangeduid op het plan POPP uit 1866.

Dit alles is perfect te rijmen met wat we in de archieven van de Belgische spoorwegholding vonden. De aanleg van spoorweglijnen 28 (verbinding Schaarbeek-Brussel Zuid) en 50 (verbinding Brussel Noord-Gent) liggen aan de basis van dit eigenaardig straatje, gelegen schuin tegenover het oud station van Laken dat een volledige eeuw dienst deed (1880-1982) en sinds 29 mei 1983 vervangen werd door het iets

¹ Op 1 mei 1834 werd de wet tot het oprichten van een nationaal spoorwegennet uitgevaardigd; daarin besliste de staat een net van ongeveer 400 km aan te leggen. In 1843 werd besloten privé-investeerders te zoeken om het spoornet uit te breiden, en in 1870 omvatte het nationaal spoorwegennet ongeveer 860 km, terwijl de privébedrijven circa 2300 km spoorlijn uitbaatten. De meeste sporen in privéhanden werden genationaliseerd tussen 1870 en 1912. Daarna bezat de Belgische staat zo'n 5000 km spoor, een kleine 300 km waren nog privé. In 1926 werd de Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen (NMBS) opgericht. Als een begrotingsmaatregel (de beurscrash van 1929 was niet veraf), werd deze maatschappij in 1927 volledig geprivatiseerd. Na de Tweede Wereldoorlog kocht de staat de meeste van de aandelen terug. In 1958 waren alle spoorlijnen (zo'n 4800 km) in handen van de staat.

verderop gelegen metro- en treinstation Bockstael. Op het plan "Laeken et environs" uit 1906 zien we dat er een smalle strook grond liep tot zowat aan het huidige Bockstaelplein. Ter hoogte van de splitsing van de eerder vermelde spoorweglijnen die Laken van oost naar west doorkruisen, eindigde ook de bebouwbare zone.

Bij KB van 10 mei 1859 werd o.a. het afgewerkte Lakense spoorweg-traject gedecreteerd, dat mogelijk werd mits de onteigening van de gronden, o.a. gelegen tussen de huidige Stefaniastraat (1879) en Leopold I-straat (1880 en 1887). De Kerkeveldstraat waarop de Werkhuizengang uitgeeft, kreeg door het gemeentebestuur precies op dezelfde dag van het KB haar huidige naam toegewezen, daar waar ze vroeger gewoon weg nr 12 heette.

Niet alle onteigende gronden en percelen vielen samen met de uitgegraven spoorwegbedding. Hierdoor onstonden langs de spoorweglijn op verschillende plaatsen gangen (bvb Sint-Jorisgang, later Hubert Stiernetstraat) en straatjes (bvb Taquetstraat). Andere kleinere percelen grond werden door de

aangrenzende eigenaars al dan niet op officiële en/of op rechtmatige basis ingelijfd. Wat betreft de Werkhuizengang bleef er na verloop van tijd slechts een strook over van zo een tachtigtal meter aan de zijde van de Kerkeveldstraat en eigendom van de familie Thomaes, uiteraard met een erfdienstbaarheid naar achterliggende eigendommen die bijna stuk voor stuk ingepalmd werden door de belendende eigenaars uit de Stefaniastraat.

Net voor het uitbreken van de eerste wereldoorlog onteigent de Belgische staat de Werkhuizengang van de Lakense familie Thomaes ten voordele van de nationale spoorwegen. Deze laatste wil grote werken laten uitvoeren aan het spoorwegnet, aan de brug ter hoogte van de bewuste gang en tenslotte aan de bermen langsheen de spoorlijn, vooral aan de zijde van de Werkhuizengang, omdat deze metershoge berm problematisch schijnt te worden voor de huizen in deze gang.

De N.M.B.S. blijft de huisjes beheren en verhuren zonder verdere investeringen vanwege de mogelijke grondverschuivingen, wat uiteindelijk tot het gekende resultaat leidde.

Op 17 februari 2003 wordt er een administratieve verkoopsakte van onroerend goed opgesteld door de Fod Financiën, waarbij de N.M.B.S. aan het bouwbedrijf BVBA ICOPA uit Zaventem het perceel grond van 7a31ca met bijhorende ruïnes verkoopt. Het hoofdstuk Erfdienstbaarheid-Bijzondere voorwaarde, punt II, uit dezelfde akte is een interessante passage naar de toekomst toe. Wij citeren:

II. De N.M.B.S. verbindt er zich toe de wegzate² van de Werkhuizen-gang over te dragen aan de Stad Brussel, zonder prijsbeding en op last van onderhoud, zodra de geplande bouwwerken van de koper in onderhavige akte beëindigd zijn. De hierbij gevestigde erfdienstbaarheid zal op dat ogenblik uitdoven.

Het Brussels schepencollege levert op 18 maart 2004 de stedenbouwkundige vergunning 19C/03 af voor de afbraak van de bestaande bouwvallige woningen in de Werkhuizen-gang, het renoveren van de bestaande woningen in de Kerkeveldstraat en het bouwen van 6 nieuwe woningen. De N.M.B.S. en het departement Wegeniswerken van de Stad Brussel hebben een technisch advies gegeven betreffende de voorwaarden die dienen gerespecteerd te worden voor de heraanleg van de Werkhuizen-gang.

Ook het Gewest kwam tussen door middel van een financiële injectie via de Gewestelijke Ontwikkelingsmaatschappij voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (GOMB) dat via de procedure van de privaatsamenwerking dergelijke renovaties en nieuwbouw in wijken met woningtekort gezinnen met een middeninkomen tracht aan te trekken. Daardoor kunnen de woningen minimaal 33% onder de normale waarde verkocht worden. De afwerking van 'onze' gang werd voorzien voor 2006, maar ook deze tussenstap bespoedigde de renovatie en (her)opbouw niet.

De geplande werken worden uiteindelijk uitgevoerd en opgeleverd in 2007, maar op 6 februari van dit jaar geeft het Departement Wege-

² woord dat meestal in administratieve en notariële akten gebruikt wordt. In deze passage betekent het het geheel van de wegbedding, bodemlaag, fundering, worteldoek, steenslag, wegbedekking, maar ook de afwatering met riolering en kolken, alsook de boordstenen en de stoep met bijhorende verlichting.

niswerken een negatief advies in verband met de ter plaatse uitgevoerde werken. Deze zijn niet conform aan de normale vereisten opgelegd door de Stad betreffende de riolering, de straatkolken, de dwarsprofielen, de steunmuur langs de spoorweg, de verlichting en de fundering. Dit technisch aspect moet gezien worden in het kader van een eventuele overname in het openbaar domein van de Stad. Conclusie: de Werkhuizengang was, is en blijft tot nader order een privaatweg met erfdienstbaarheden.

Kort nadien worden deze huisjes te koop aangeboden en wordt de Werkhuizengang heraangelegd met kinderkopjes, net zoals weleer. Vandaag blijft slechts een huis onverkocht. De gang krijgt ook een andere huisnummering. Daar waar eertijds er alleen pare nummers waren, is het nu een doorlopende nummering.

In 2005

In 2007 (Foto: J.P. Van Haute gem)

DE POMPIERS VAN LAKEN

Eric Christiaens

Onlangs hadden we de gelegenheid twee prachtige groepsfoto's van de pompiers van Laken aan te schaffen, de ene van kort na de Eerste Wereldoorlog 1914-1918, de andere waarschijnlijk van iets later. Zie respectievelijk pp. 27 en binnenzijde achterkaft.

Om ze te kunnen kaderen, toch enige gegevens over de ontwikkeling van de brandweer.

In de Middeleeuwen en tijdens het Ancien Régime waren er wel nachtwakers op torens zoals die te Brussel op het belfort van de Sint-Niklaaskerk, die als ze vuur bemerkten de brandklok moesten luiden, waarop de bevolking kwam toegesnel met alle recipiënten waarover ze beschikten om water aan te slepen naar de plaats des onheils om op het vuur te gieten.

Op het platteland, waartoe Laken ongetwijfeld behoorde, was het ieder voor zich met de hulp van de bureu.

In de steden ging men geleidelijk werk maken van een rudimentair georganiseerde brandweer.

De Gemeenteraad van Brussel keurde in 1800 de oprichting goed van een korps van 100 man.

Zo beschikte men in Brussel in het begin van de 19^e eeuw over 21 pompen en 200 emmers. Het water moest in tonnen aangevoerd worden en de pompen dienden om het naar de brand te spuiten. Later kwamen er de karretjes, met de hand getrokken, met daarop een reservoir en een pomp om zowel het water uit de Zenne of een van de vele waterputten op te zuigen en het dan via slangen in stralen naar het vuur te richten.

Met de aanleg van een drinkwaterleiding kwamen er natuurlijk nieuwe mogelijkheden. Als er voldoende druk was volstond het de brandslangen rechtstreeks aan te sluiten op de watermonden onder de stoepen. De met de hand of door paarden getrokken karretjes maakten plaats voor heuse brandweerauto's, voor het vervoer van de pompiers en hun materiaal zoals de slangen en ladders.

In Laken is het niet anders gegaan. Voor de aanleg van het waterleidingsnet bestond de brandweer enkel uit vrijwilligers onder de bevolking, min of meer gecoördineerd door de politie. Tot in 1895 waren in gans Laken enkel de Antwerpsesteenweg en de straten er rond aangesloten op de drinkwatervoorziening van de Stad Brussel. Vijfentwintig huizen in de Koninginnelaan en de Sint-Annadreef kregen water toegevoerd via een leiding uit de Vijf-Wondenfontein aan de Sint-Annakapel. Dat was al, de rest moest zich behelpen met putwater.

Ingenieur Paul Gillet¹ beschrijft hoe in 1895 werk werd gemaakt van de aanleg van een waterleidingsnet volgens een project van Ingenieur François. Er kwam een waterwinning te Ossegem op het Heizelplateau, waarvan men hoopte dat die 3.000 à 4.000 m³ per dag zou opleveren. Dat was wel te optimistisch, want men stuitte op problemen met de aanleg van de galerijen naar de ondergrondse waterlaag. Men kwam drijfzand tegen, en de galerijen moesten ingekort worden en bovendien in openlucht uitgegraven in sleuven van 11 tot 12 meter diep.

Het water werd dan opgevangen in een reservoir van 600 m³ op een hoogte van 28,50 meter boven de zeespiegel, en vandaar door een pomp, aangedreven met een stoommachine, opgestuwd naar een reservoir van 1.000 m³ op een hoogte van 74 meter. Dat was hoog genoeg om met natuurlijke druk het water dan in gietijzeren leidingen van 0,35 meter diameter naar gans de bebouwde agglomeratie te voeren. In de Koninginnelaan bekwam men nog een druk van 5 atmosfeer, en dat was voldoende om overal de brand te kunnen bestrijden.

Het is dan ook niet te verwonderen dat de organisatie van de brandweer daarop volgde. Arthur Cosyn² schrijft dat de oprichting van een "compagnie des sapeurs-pompiers" dateert van 16 juni 1896. Ze stond onder het bevel van de burgemeester, en maakte deel uit van het bataljon van de burgerwacht dat daarbuiten nog eens 464 manschappen telde, vrijwilligers wel te verstaan. Ook het brandweerkorps zal voor het grootste deel uit vrijwilligers bestaan hebben.

Waarom men "sapeurs-pompiers" vertaalde in "gewapende brandweer" is ons een raadsel, want buiten een schop en eventueel een bijl waren er geen wapens... Hoewel, in de beginperiode waren ze ook belast met de ordehandhaving en uitgerust met een geweer, waarmee ze in optochten paradeerden. De benaming "sapeurs" gaat terug tot de Middeleeuwen en duidde het krijgsvolk aan dat bij een belegering tunnels groef onder de vestingwallen om die te ondermijnen. In de legers van Napoleon waren er nog "sapeurs", de mannen uitgerust met een witte lederen schort en een bijl, zoals ze nu nog defileren in de "Marches d'entre Sambre et Meuse". "Pompiers" had dan weer de betekenis van bedienaars van een pomp.

Rond 1900 waren er brandweerkazernes, uiteraard in Brussel, maar ook al in de voorsteden Laken, Elsene, Sint-Joost, Schaarbeek, Etterbeek, Sint-Gillis, Anderlecht, Koekelberg en Molenbeek. De brandweer van Molenbeek vierde in 1929 haar 50-jarig bestaan en gaat dus terug tot 1879. Het was tevens de 40^e verjaardag van de Koninklijke Brandweerefederatie van België, die dus van 1889 dateert.

In Anderlecht, een vroeg geïndustrialiseerde gemeente, werd de aankoop van een brandspuit in 1823 en 1826, dus nog in de Hollandse tijd, verworpen met het argument dat de gemeente te groot en de wegen te slecht waren, en de huisjes met strooien dak al lang afgebrand voor de spuit

¹ P. Gillet, Les Transformations de Laeken, gedateerd 15 april 1905

² A. Cosyn, Laeken Ancien & Moderne, 1904

aankwam. In de wijk Kuregem, waar de nijverheid geconcentreerd was, kon men bovendien beroep doen op de brandweer van de Stad Brussel. Na 1845 werd schoorvoetend beslist toch een brandspuit aan te schaffen, maar in afwachting zou men jaarlijks 150 BEF. aan de Stad Brussel betalen voor de geleverde diensten. Pas in 1856 werd beslist een pompierkorps samen te stellen uit de drie compagnies van de Burgerwacht. De pompiers kregen jaarlijks de 150 BEF. die voorheen aan de Stad Brussel betaald werd...

Sommige grote bedrijven hadden een eigen brandweer, al zal die wel ingesprongen zijn bij grote branden buiten het bedrijf zelf. Zo had Delhaize in Molenbeek in 1900 reeds een goed uitgerust brandweerkorps. In Laken was er een in de grote kachelfabriek Godin aan de vaart.

Pierre Schacht heeft een foto waarop men die bedrijfsbrandweer ziet defileren achter een plaat "Familistère - Bruxelles", waarschijnlijk te Anderlecht in 1932.

De kazerne van Laken was allicht gevestigd in of naast het toenmalige Gemeentehuis in de Paleizenstraat-over-de-Bruggen dat in 1864 was in gebruik genomen. Toen het nieuwe Gemeentehuis (thans Bockstaelplein) werd ingehuldigd in 1912 verhuisden de pompiers naar een veel grotere kazerne in de zijvleugel aan de Tielemansstraat. De foto van kort na 1914-1918 toont ze fier opgesteld voor hun nieuwe behuizing, voor de groene poorten waarachter de wagens werden gestald. Er poseren 34 manschappen van de "Brigade Volante des Pompiers" op. De andere toont de pompiers van Laken met hun grote ladderwagen maar dit keer op de binnenkoer van het gemeentehuis. Ze zijn hier al met een 50.

Volgens bepaalde bronnen zou de grote ladderwagen van de Lakense brandweer tijdens de Eerste Wereldoorlog in beslag zijn genomen door de Duitse bezetter, onder protest van burgemeester Bockstael, die zelfs opgepakt zou zijn en enkele dagen vastgehouden.

Met de aanhechting van Laken bij Brussel in 1921 werd de brandweer uiteraard samengevoegd met die van de Stad. Het totaal aantal brandweerwagens van de Stad Brussel groeide aan van 5 in 1914 tot 20 voor de Tweede Wereldoorlog. Daarvan waren er zeker enkele in Laken gestationeerd. Ook andere gemeentelijke brandweerkorpsen werden na de Eerste Wereldoorlog opgedoekt en hun taken overgenomen door de brandweer van de Stad.

Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog waren er zo maar 9 aparte korpsen meer.

In 1973 werden die allen ondergebracht bij een nieuwe instelling: de Agglomeratie Brussel.

En in 1989 werden die bevoegdheden overgenomen door het Brussels Gewest.

Een geschiedenis van de Brusselse brandweer kan men vinden in het boek van Jean-Paul Dockx, *La lutte contre le feu à Bruxelles* (2003, 265 p.).

Pompiers van het Familistère in Anderlecht 1932

La Brigade Volante des Pompiers - Agents de Laeken - Période de Guerre 1914-1918

Pompiers uit Schaerbeek (coll. L. Verreydt)

Pompiers uit Molenbeek

DE GASFABRIEK VAN DE STAD BRUSSEL

Wim van der Elst

Coll. E. Christiaens

Wij hebben aan dit bedrijf reeds enkele regels gewijd in onze bijdrage over de Voorgemeente, in: LACA Tijdingen, jg. 17 nr. 2, december 2005. We hebben sindsdien bijkomende documentatie gevonden.

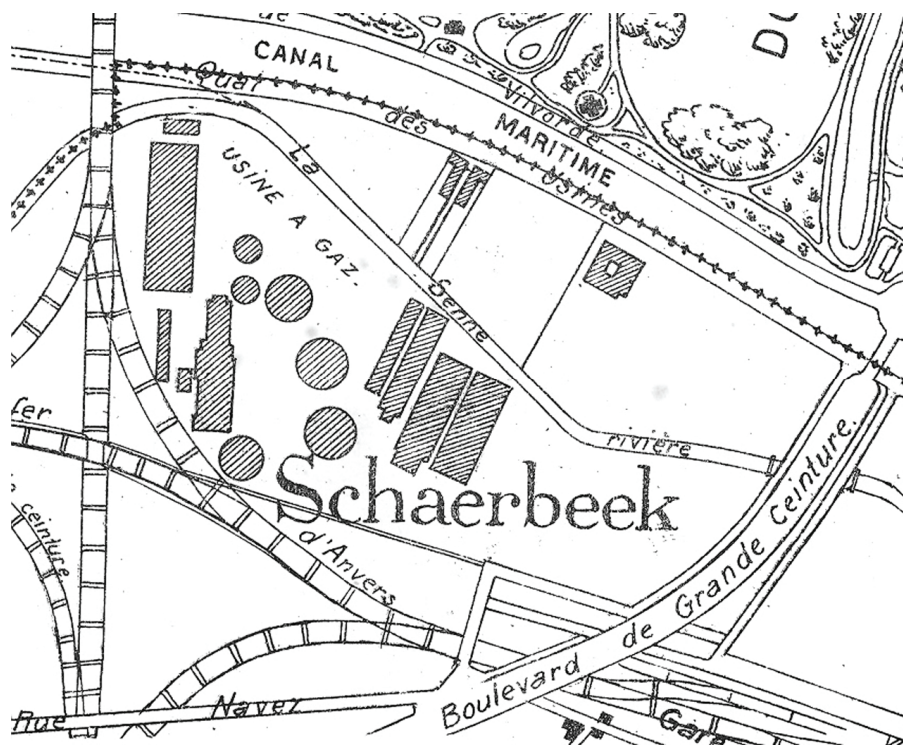
Vooraf dit, uit een persbericht bij de opening van het gasmuseum door Electrabel ingericht in de oude gasfabriek te Wilsele bij Leuven in 1991: "Voor de ingang van het museum staat een beeltenis van Pieter Jan Minckelers (1748-1824). Hij is de uitvinder van het steenkoolgas en staat er dus wel degelijk op zijn plaats. Op 15 oktober 1783 ontdekte Minckelers dat bij de distillatie van magere steenkool een gas ontstond dat vier keer lichter is dan lucht. Zijn ontdekking was in de eerste plaats bedoeld om een luchtballon te kunnen oplaten in het park van het Arenbergkasteel. Twee jaar later gebruikte Minckelers als eerste ter wereld het steenkoolgas voor verlichting. Dat gebeurde in zijn auditorium, in De Valk (Tiensestraat). Minckelers was professor aan de oude universiteit van Leuven. Deze toepassing was, zo zou al snel blijken, een grote toekomst

beschoren en zou in de eeuw van de industriële revolutie grondige wijzigingen aanbrengen in het straat- en stadsbeeld, en in het wonen en werken binnenshuis."

De Brusselse gasfabriek werd gebouwd in 1874 en 1875 onder leiding van ingenieur Somzée. De exploitatie begon op 1 september 1875. De fabriek leverde toen gas aan 3.600 straatlantarens, aan scholen en openbare diensten, en aan een privé cliënteel met 8.000 aansluitingen en 7.000 gasmeters.

De fabriek lag aan het kanaal van Willebroek, ongeveer ter hoogte van de Zonnetempel in het Koninklijk Domein, zoals men op de kaart van omstreeks 1906 duidelijk kan zien. Adres en ingang waren op de Werkhuizenkaai, dus wel degelijk in Laken. Maar het grootste deel van de installaties lag over de Zenne, dus op het grondgebied van Schaerbeek.

De fabriek kende haar hoogtepunt rond 1912 toen ze een oppervlakte van 24 ha besloeg en een dagproductie van 300.000 m³ had. De nodige steenkool kwam uit de Borinage, uit Westfalen, Pas-de-Calais, Durham en Yorkshire. De Belgische steenkool werd per trein aangevoerd, de buitenlandse met schepen.

Liggingsplan uit 1906 (coll. W. Van der Elst)

De gebouwen van het complex bevatten acht groepen:

- de fabriek gebouwd in 1875;
- een bijkomende in gebruik genomen in 1900;
- een installatie voor de distillatie van gas uit olie, uit 1894;
- de gazometers, waaronder deze gebouwd door Blaton in 1906 waarvan we foto's hebben;

- een distillatie-eenheid voor teer;
- een fabriek voor ammoniumsulfaat;
- een fabriek voor samengestelde producten;
- 11 huizen voor personeel van de fabriek, waaronder een schooltje voor kinderen tot 10 jaar.

In 1920 waren er ongeveer 650 arbeiders, de 250 van de buitendiensten niet meegerekend.

Na de eerste wereldoorlog werd de fabriek geherstructureerd, om in 1928 opnieuw haar vroegere capaciteit te bereiken, met nieuwe installaties op een tot 16 ha ingekrompen terrein.

In 1960 werd gans het complex afgebroken om plaats te maken voor de groothandelsmarkt.

Toen was overigens het aardgas aan zijn opmars begonnen.

Een beschrijving uit de beginperiode treffen we aan bij E. Desaeghere en E. Bartholeyns: *Histoire populaire de Schaerbeek*, Schaerbeek, 1887, p. 130 (wij vertalen):

“Deze prachtige fabriek ligt op het grondgebied van Schaerbeek nabij het station en het kanaal van Willebroek, waarmee ze door spoorwegen verbonden is. De terreinen hebben een oppervlakte van 11 ha en de gebouwen, de gazometers inbegrepen, beslaan 5 ha. De bouw ervan begon in december 1874 onder de leiding en volgens de plannen van ingenieur Somzée, momenteel lid van de Kamer van Volksvertegenwoordigers en inwoner van Schaerbeek.

Reeds in de maand augustus 1875 trad de fabriek in werking. De totale kost ervan, inbegrepen de overname van de oude fabriek en de volledige vernieuwing van de gasleidingen, bedroeg ongeveer 13.200.000 frank.

De Stad Brussel levert gas aan zijn ingezetenen tegen de prijs van 15 centiem per kubieke meter. In het begin van dit jaar (1887) waren er bijna 11.000 meters bij particulieren, goed voor meer dan 163.000 gaspitten.

De fabriek betreft jaarlijks ongeveer 60.000 ton steenkool. Het dagverbruik bedraagt 30 wagons van 10 ton in de winter en 13 wagons in de zomer. Zij levert verder 40.000 ton cokes en andere producten. Voor het lopende jaar wordt de gasproductie geraamd op 17.000.000 m³.

De Stad Brussel wordt met gas verlicht sinds 24 augustus 1819. Het aantal straatlantarens op gas, dat in het begin 700 bedroeg, werd op 1.200 gebracht in 1839 en bedraagt vandaag 5.200. De gemeente Schaerbeek sloot op 18 augustus 1846 een contract met de gebroeders Semet voor gasverlichting, met ingang op 1 oktober van dat jaar.

De voornaamste gebouwen van de fabriek zijn: de groep met de galerijen van ovens en steenkool, de zuiveringsinstallaties en bijgebouwen, de gazometers, de ateliers en de burelen.

Er zijn vier galerijen met telkens vier groepen van zeven ovens; elke oven bevat zeven distilleerkolven voor steenkool. De distillatie duurt vier uur; een oven produceert gemiddeld 1.500 kubieke meter gas per dag, of een gemiddelde van 214 kubieke meter per distilleerkolf.

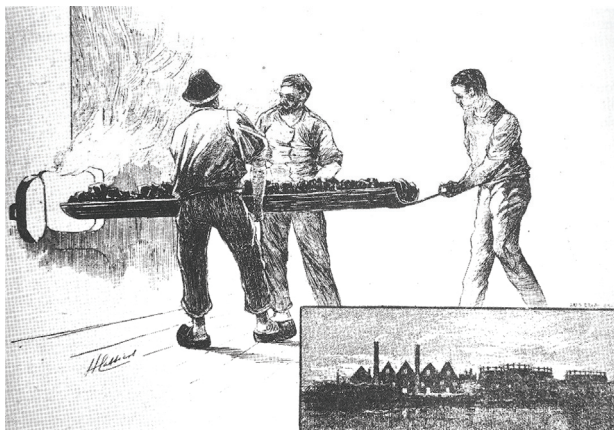
De verwarming van de ovens gebeurt met cokes. Het gas dat uit de distilleerkolf komt wordt naar vaten geleid waar de teer en andere liquide producten van de distillatie achterblijven.

In een bedrijfshal van 30 meter lang op 12 meter breed staan condensatietoestellen die het gas op de normale temperatuur terugbrengen en het ontdoen van teer en dampen die het nog bevat. Het wassen van het gas gebeurt in speciale apparaten en wordt beëindigd in drie wasinstallaties van het merk Standard. Daarmee wordt ieder spoor van ammoniak verwijderd."

De gebroeders Semet waarvan sprake waren de directeurs van de oudste gasfabriek van Brussel, trouwens de eerste van het continent, in de Sint-Rochusstraat (een zijstraatje van de Jacquemainlaan naar de Lakensestraat). In 1818 kregen 10 oprichters een concessie van 20 jaar voor de gasverlichting van Brussel, met een vergunning van toen nog koning Willem I. De fabriek werd ingehuldigd op 24 augustus 1819. Bij de oprichters vooral leden van de familie Meeus: Pierre-Joseph Meeus-Vandermaelen, Jean-Baptiste Meeus, François-Joseph Meeus, Henri Meeus. Verder Wouters-Vanderschuieren, Alexandre Gendebien, Hennessy, Delvaux, Kerckx en Berghmans.

We komen Semet nog tegen in Laken, waar een Florimond Josephus Semet in 1860 een terrein van 77 a 90 ca aan de Sint-Annadreef kocht, nadien nog vergroot met 25 a 30 ca, en er in 1861 een statige residentie liet bouwen. Na zijn dood viel het geheel in handen van zijn erfgenamen die het verkavelden vooraleer het hoofdgebouw in 1935 afgebroken werd.

Over de werkomstandigheden in de gasfabriek leren we een en ander in de bijdrage van C. Roman, *Cent cinquante ans d'éclairage au gaze*, in *Cahiers bruxellois*, t. 21, 1976, p. 125-126 (wij vertalen):

Le National Illustré

"Aan de ovens blijft het vullen van de distilleerkolven en het uithalen van de gloeiende cokes een moeizaam werk dat veel arbeidskrachten vergt. Het vullen, dat vroeger met de schop gebeurde, werd rond 1895 gedaan met een lepel, een langwerpig gebogen toestel in metaalplaat dat gevuld wordt met steenkool en in de distilleerkolf geschoven. Er zijn

drie man nodig om het te bedienen: twee om het te ondersteunen en in

de vulopening te brengen, en een derde om het tot achter te duwen, om te keren en er terug uit te halen (zie de afbeelding in *Le National Illustré* van 13 december 1896). Het procédé is sneller dan het vullen met de schop, maar vraagt een zware fysieke inspanning van de arbeiders. In het begin van de eeuw (bedoeld wordt in de jaren 1900) zal het vullen mechanisch gebeuren, dank zij een uitvinding van Joseph de Brouwer, die ook de ontwerper was van de gasdistributie over verre afstand in België. Maar als er zo een bevredigende oplossing komt voor het vullen, dan is dat nog niet het geval voor het uithalen van de cokes. De horizontale distilleerkolven van de fabriek laten geen mechanisering van de operatie toe, het moet met de hand gebeuren. Het is een moeilijk en gevaarlijk werk. De gloeiende cokes wordt uitgehaald met haken van verschillende vorm, naargelang de fase van de operatie. De cokes worden opgevangen in metalen kipkarretjes en met spierkracht voortgeduwd, gloeiend of half gedoofd, naar buiten waar ze verder kunnen uitdoven. De arbeiders dragen lederen voorschoten en werken meestal in hun bloot bovenlijf.”

Gasfabriek gezien vanuit het Vergotedok (coll. E. Christiaens)

In 1900 werd er inderdaad een gebouw B bijgezet, met vier batterijen ovens met hellende distilleerkolven waardoor de cokes mechanisch konden uitgehaald worden.

Op 4 december 1897 vaardigde de Gemeenteraad van de Stad Brussel een reglement uit voor de arbeiders van de Gasmaatschappij. Wij vertalen hieruit volgende uittreksels:

Art. 1 – Geen enkele arbeider wordt toegelaten als hij zijn burgerlijke stand niet kan bewijzen, zijn antecedenten en zijn capaciteiten door het voorleggen van een werkboekje, een getuigschrift of alle andere

bewijskrachtige bescheiden. Aan de arbeiders die bij hun in dienst treden geen werkboekje bezitten zal er een overhandigd worden.

Art. 2 – Het loon van de arbeiders wordt per dag bepaald en vastgesteld door de hoofdingenieur, volgens het barema vastgelegd door de Administratie.

In de ateliers begint het werk om 7h 's morgens en eindigt om 6h 's avonds.

De rusttijden bedragen 1 uur 's middags en 10 minuten om 9h en 4h.

De ingenieur diensthoofd mag altijd overwerk vragen; dat zal betaald worden aan de dagprijs vermeerderd met 50%.

De vrije dagen zijn de zondagen en de feestdagen vast te stellen door de Administratie.

De werkuren van de gasaanstekers verschillen met de seizoenen. Ze zijn vrij 's zondagsnamiddags tot het uur van aansteken.

Art. 3 – De arbeider die uit dienst wil treden moet minstens drie dagen op voorhand verwittigen. De arbeider kan niet afgedankt worden tenzij met een vooropzeg van minstens drie dagen, tenzij de afdanking een strafmaatregel is.

De arbeiders moeten strikt de bevelen opvolgen die hun worden gegeven.

De ingenieur diensthoofd waakt erover dat zijn ondergeschikten de arbeiders steeds met rechtvaardigheid, menselijkheid en welwillendheid behandelen. Hij onderzoekt de klachten die hem toegestuurd worden.

Art. 5 – De naamafroeping van de arbeiders begint vijf minuten voor de aanvang van het werk. Wie ontbreekt is een boete verschuldigd. Na een kwartier kan de arbeider geweigerd worden.

Art. 7 – De arbeider die onwettig afwezig is, is een boete verschuldigd, bij recidive kan hij ontslagen worden. Een arbeider die dronken is of die sterke drank bij zich heeft wordt onmiddellijk ontslagen.

Art. 8 – De arbeider is verantwoordelijk voor het materiaal dat hem wordt toevertrouwd; zaken die hij verloren heeft of beschadigd worden op zijn kosten vervangen.

Art. 9 – Het is de arbeiders verboden te roken tijdens de arbeidsuren.

Art. 10 – De straffen die kunnen opgelegd worden aan de arbeiders zijn, naargelang de ernst van het geval: de berisping, de boeten (tot een vijfde van het dagloon), de rangvermindering, het ontslag. De boeten worden in de Voorzorgskas gestort.

Art. 13 – De arbeider die de orde verstoort of zich schuldig maakt aan welke daad ook die de dienst belemmert of de veiligheid in gevaar brengt

kan onmiddellijk ontslagen worden, onafgezien vervolgingen die tegen hem kunnen ingesteld worden volgens de strafwetten en de politiereglementen.

De arbeiders hadden in die tijd niet veel in de pap te brokken. En toch was de Stad Brussel op sommige gebieden vooruit op haar tijd. We zagen dat in het reglement sprake was van een Voorzorgskas. Er werd er inderdaad een opgericht op 1 december 1876 reeds. C. Roman (o.c. p. 119) schrijft hierover: "Niettegenstaande de verbetering van de uitrusting blijft het werk aan de ovens zwaar en gevaarlijk; er zijn veel ongevallen, met name verbrandingen. De Stad neemt maatregelen voor sociale bescherming. Een Voorzorgskas wordt al in 1876 opgericht. Ze wordt gespijsd met een inhouding en een percentage op de lonen en met een gelijkwaardige tussenkomst van de Stad. Een arbeider die een ongeval had of ziek is krijgt een vergoeding van 50 tot 60 % van zijn loon, en gratis medische verzorging en medicijnen. Een bijstand van 100 frank wordt uitgekeerd aan de familie van overleden werknemers in dienst van de Stad. Er wordt ook een vergoeding uitbetaald bij de geboorte van een wettig kind.

De oprichting van een Pensioenkas wordt overwogen, maar wordt bemoeilijkt doordat er veel meer werknemers zijn in de winter dan in de zomer. Dat probleem zal maar later opgelost geraken door de aansluiting van de arbeiders bij de Pensioenkas van de Staat."

Een studie uit 1910 (E. Gennotte, *L'usine à gaz de la Ville de Bruxelles*, in: *Revue universelle des Mines*, t. 31, 1910, p. 179) vermeldt inderdaad de aansluiting bij de Pensioenkas van de Staat. De kas wordt gespijsd met bijdragen van 1 frank per maand afgehouden op het loon en met subsidies van de Stad Brussel. Als de arbeider 65 jaar wordt of invalide, trekt hij minimum 365 frank per jaar met een maximum van 547,50 frank naargelang de anciënniteit.

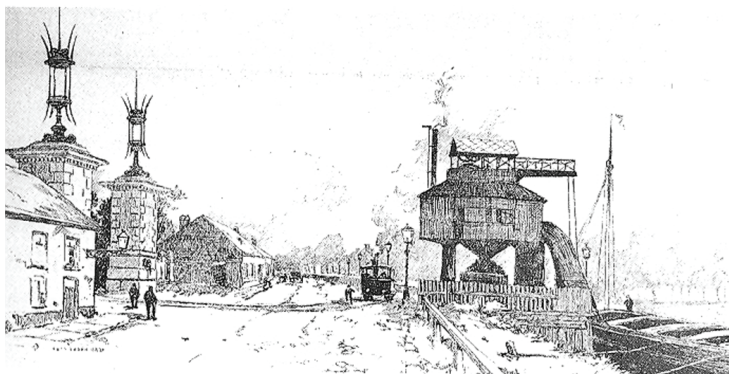
Een ander sociaal voorrecht verworven lang voor de wettelijke regeling: van 6 tot 15 verlofdagen per jaar (vermeld in 1912).

Er waren ook al sinds 1880 twee refters uitgerust met vestiaires. Volgens Gennotte werd er gratis koffie of thee geschonken en een verfrissing, en kon men er ook bier kopen.

De arbeiders hadden ook de beschikking over 40 douchecabines en 20 wasplaatsen met warm en koud water.

Bronnen:

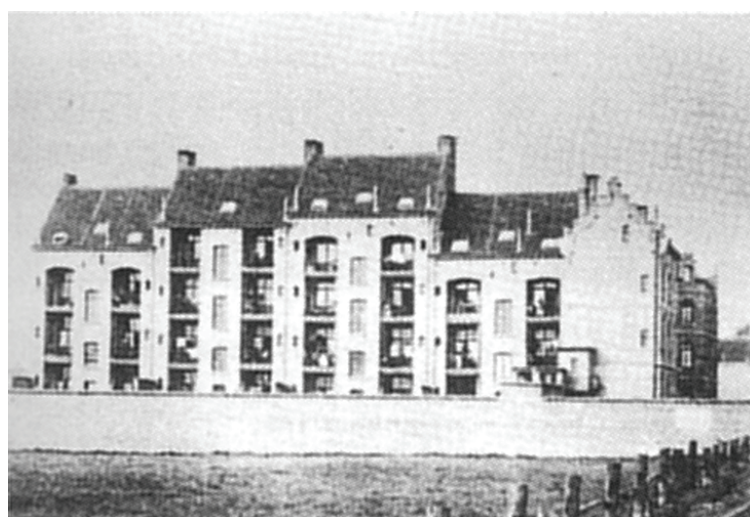
- Les Cahiers de La Fonderie, 1986 n° 1, Bruxelles: un canal, des usines et des hommes, pp. 125 en 159-164
- Leo Van Buyten, Gasmuseum « Het Energiehuis » geopend, in: De Brabantse folklore en geschiedenis, nr. 272, december 1991, pp. 378-379
- Marie-Rose Thielemans, Le démarrage industriel dans l'agglomération bruxelloise avant 1830, in: Bulletin du Crédit Communal, nr. 149, juli 1984, pp. 151-183

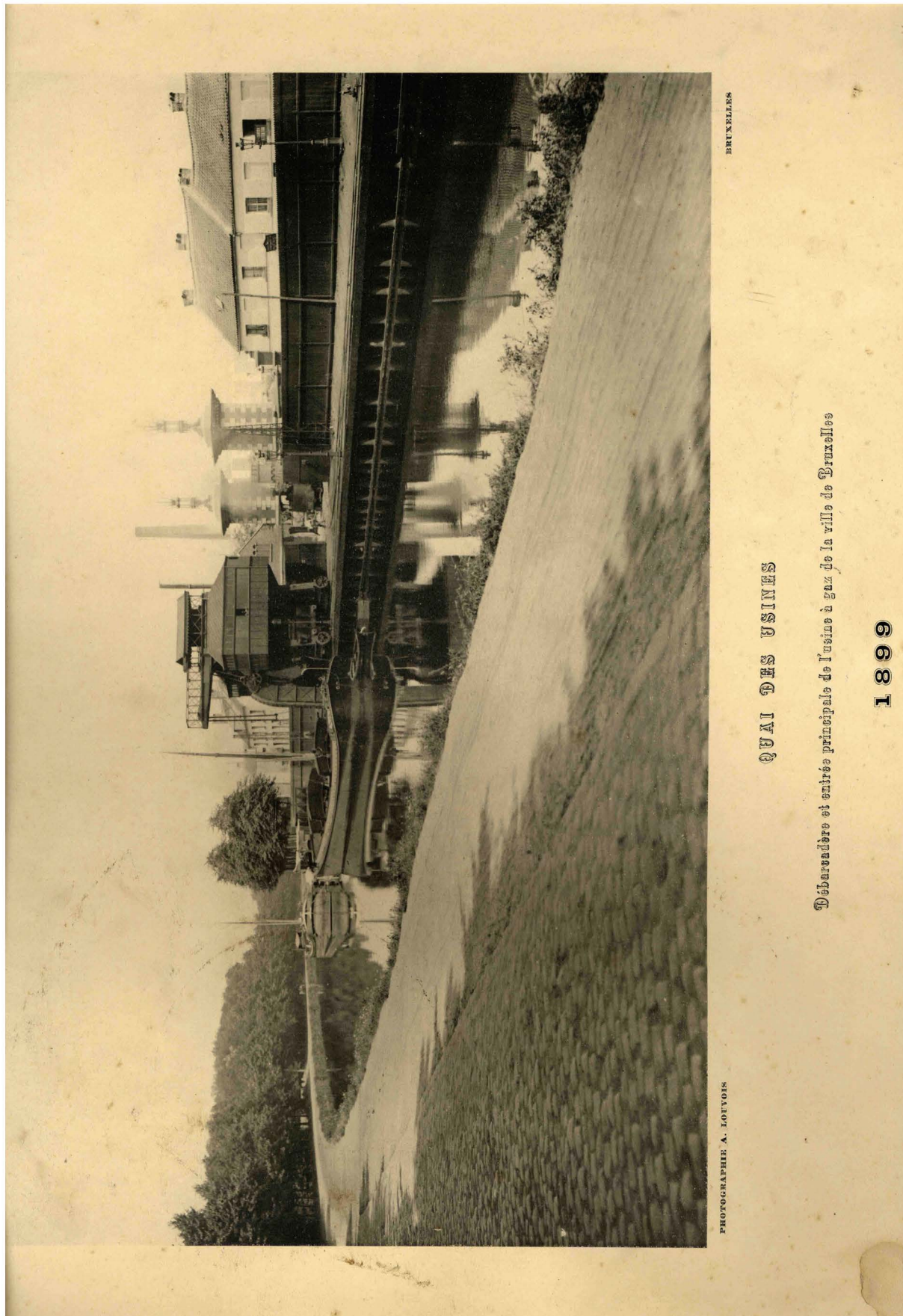
Le National Illustré 13-12-1896

Losinstallatie voor steenkool (Port de Bruxelles 1927)

Achterkant arbeiderswoningen Walravensstraat (coll. La Fonderie)

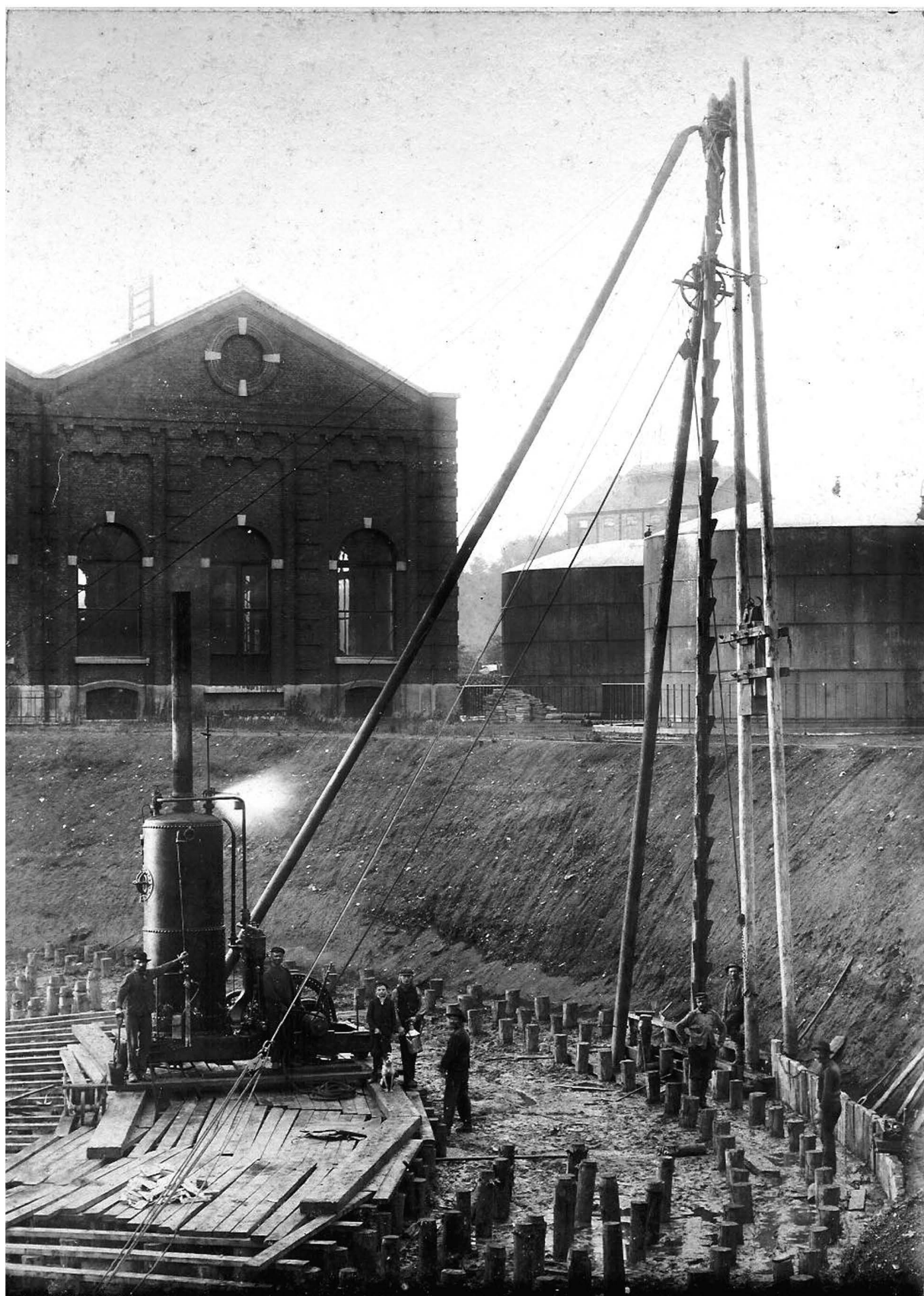
PHOTOGRAPHIE A. LOUVOIS

QUAI DES USINES

Débarcadère et entrée principale de l'usine à gaz de la ville de Bruxelles

1899

BRUXELLES

Werken aan de gasfabriek door Firma Blaton – 5 afbeeldingen (coll. E. Christiaens)

